

Några reflektioner med anledning av den blivande spelmansstämman vid Stenhammar.

Av Ernst Granhammar.

Sedan början av historisk tid ha herremanssätena varit och utgjort medelpunkten för de olika orternas och bygdernas kulturella liv och odling. Man ser detta på en mångfald saker, fast senare tiders andliga och materiella denudation har sopat igen en stor del spår av detta. Vi kunna dock ännu i dag skönja spår av herrgårds-kulturen ute i bygden och särskilt inom Södermanland är den lätt spårad. Vi se spår av denna bl. a. i byggnadsätt från äldre tider. Visserligen uppfördes en del slott och herresäten efter trettioåriga krigets tid av då hemvändande härförare och krigare i gotisk eller tysk stil, men en del byggde enkelt och vackert. Av dessa enkla men vackra herrgårdsbyggnader ha sedan allmogent tagit modell till sina hus och hem. Av den äldre byggnadsstilen ha vi en del typer, som tydligt visar släktskap mellan herrgårds- och allmogebyggnader. Den gamla — av löjtnant Bäckström på Julita återuppförda — huvudbyggnaden från Julita gård, nu uppförd å Julita skans, visar en äkta gammalsvensk herremanssbyggnad t. o. m. från tiden före storhetstiden. En annan vacker typ efter herrgårdsmäster möter oss vid Fors i Floda. En huvudbyggnad med rena linjer under brutet tak, en standartyp från 1600- och 1700-talet och en för Södermanland karaktäristisk typ.

Men inte blott byggnadsättet visar släktskapen mellan herrgården och bygden; även handaslöjden såväl på svärd- som spinnsidan visar påtagbara jämförelser. Möbler och bohagsting visar skulptur av åldrig barock, liksom textilen kan hänföras till släkt- och högreståndskulturen. Spetsar från virkkrok eller knypeldyna synes också äga likheter med spetsar och krås från herremanshusen. I enstaka större socknar, där jorden ägts av fria odalmän, märkes dock en betydlig skillnad emot de socknar, där herrgårdarna stått tätt. Här är slöjden av annat utseende, fast man även i den renodlade bondbygden ofta möter spår av herrgårdskulturen i olika gestalter. Vad som i alldeles särskilt hög grad kännetecknar herrgårdskulturens utbredande i bygderna torde utan tvivel vara sång och musik. De gamla riddarvisorna höllo sig länge på folkets läppar och odlades i långa tider. Legender spunnos om herrskapen i slotten och herremanshusen. Rykten och historier blevo stomme till allehanda visor, som sedan spredos på olika sätt runt om i by och bygd. I bland voro dessa visor naiva och sentimentala och rörde sig oftast om olycklig kärlek och stränga föräldrar, ibland voro visorna bloddrypande, grymma och talade om hårdhänta borg-

och sina konstlösa och lättsjungna melodier blevo anammade av ungdomen, gav dödsstöten åt de gamla, förnämliga baladerna. Man fick fram något av tarvlighet i ton och text som t. ex. visan om »Pinntorpafrun» i Södermanland, »Fägersköldsvisan» i Östergötland och visan om »Frua på Appertin» i Värmland. Ty inte bara Sörmland har haft sin Pinntorpafru utan nästan alla landskap med herremanssäten och storbruk. Överallt har det funnits karska borgfruar, som naturligtvis ha bloddrypande pinat sina underlydande. Det behövdes inte mycket, förrän ryktet gick, och så var nidvisan färdig. Man ser med detta helt tydligt, hur intresset till alla delar har knutit sig kring herremansboningarna.

De storkalas med baler, som vid olika högtider och familjefester ordnades på herrgårdarna och där ortens storgodsägare träffades tillsammans, voro begärliga attraktioner för godsets underlydande och bygdens folk. Då kunde dessa få se och erfara litet av all festivitas, som då förekom. Ståtliga ekipager, granna uniformer och dyrbara toaletter, upplysta fönster, från vilka man hörde musik, skratt och förnäm konversation. Männe inte många spelman från bygden har lyssnat till den tidens gavotter och menuetter, som spelades av skickliga musikanter på clavisin och viola de amor elled claver forte, fiol och klarinett, och sedan sökte göra dansmelodier på de kaderser och brottstycken, han kunde komma ihåg. Just på det viset ha många av allmogens danser kommit till och ljudit i bygden vid storkalasen och bondbröllopen, eller vid ungdomens danser å loge och loft. Man har gjort det så gott man kunnat; menuett och gavott ha blivit polskor i 3/4 takt o. s. v. Herrgården gav uppslaget även i detta fallet. Visst ha spelmän själva komponerat låtar, men omedvetet ha de haft melodigångar i huvudet, som de hört från något tillfälle. Senare tiders forskning har ju också givit besked om detta; man har känt igen melodier från tyska valser och franska kontradanser.

De stora och roliga folkfesterna, som höllos på en del herrgårdar, voro bygdebefolkningens efterlängtade glädje. Midsommarfesterna t. ex. på Tistad i Bärbo och Sävstaholm i Vingåker m. fl. ställen voro ju kända över flera grannsocknar, och dit samlades folk från när och fjärran. Likaså voro skördekalasen på höstsidan en efterlängtad händelse i vardagslivets enahanda. Herrgården blev mittelpunkten i bygden i alla avseenden. Därifrån tog man impulser i helg och söcken, i liv och leverne, i möbler och kläder, i visor och